

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.41>

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Менджул М.В.,

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3893-4402>
e-mail: mendzhul.marija@uzhnu.edu.ua*

Фазикош В.Г.,

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
e-mail: vasyl.fazykosh@uzhnu.edu.ua*

Менджул М.В., Фазикош В.Г. Підходи до класифікації особистих немайнових прав в умовах цифровізації.

У статті здійснено системний аналіз класифікації особистих немайнових прав в умовах цифровізації. Проаналізовано відмінності між різними поняттями, які можна зустріти, як в українських, так і в європейських джерелах, зокрема «цифровізації» («Digital») та «діджиталізація» («Digitization»). Досліджено підхід, закріплений у Кембриджському словнику. Крім того, встановлено, що у європейських наукових статтях термін «діджиталізація» дослідниками використовується ширше з позиції «можливості людей користуватися цифровими послугами». В Україні так само паралельно використовуються обидва терміни – «цифровізація» та «діджиталізація». При цьому, це має місце насамперед серед науковців, одні використовують термін «діджиталізація», інші вчені застосовують саме термін «цифровізація». Аналіз змісту наукових публікацій показав, що терміни «цифровізація» та «діджиталізація» використовуються у переважній більшості випадків до однакових процесів, що відбуваються під впливом цифрових трансформацій та технологічного розвитку.

При з'ясуванні впливу цифровізації на класифікацію особистих немайнових прав, було здійснено ретельний аналіз класичних підходів. Зокрема ми погодилися, щодо інших вказали на проблемні аспекти та неузгодженості.

З'ясували, яким чином процес рекодифікації ЦК України вплине на класифікацію особистих немайнових прав, зокрема встановлено узгоджену позицію щодо необхідності збереження плюралістичного підходу до системи особистих немайнових прав, але із їх «укрупненням»,

Здійснено класифікацію особистих немайнових прав за такими основними критеріями: за

джерелом закріплення; за суб'єктом; за оборотоздатністю; за змістом.

Обґрунтовано, що в умовах цифровізації відбуваються зміни у класифікації особистих немайнових прав, зокрема при поділі їх за змістом ми виділили: загальні особисті немайнові права фізичної особи; спеціальні особисті немайнові права фізичної особи; особисті немайнові права фізичних та юридичних осіб, особливості змісту яких обумовлені цифровізацією (зокрема, має місце як трансформація класичних прав, наприклад право на інформацію, а також зумовлює появу нових прав зумовлених розвитком та застосуванням віртуальної реальності та інших технологій).

Ключові слова: особисті немайнові права, цифровізація, класифікація, правова природа.

Menjul M., Fazikosh V. Approaches to the classification of personal non-property rights in conditions of digitalization.

The article carries out a systematic analysis of the classification of personal non-property rights in the conditions of digitalization. The differences between various concepts that can be found in both Ukrainian and European sources are analyzed, in particular «digital» and «digitization». The approach enshrined in the Cambridge Dictionary was studied. In addition, it was established that in European scientific articles, the term «digitalization» is used by researchers more broadly from the standpoint of «people's ability to use digital services.» In Ukraine, both terms – «digitization» and «digitalization» are also used in parallel. At the same time, this takes place primarily among scientists, some use the term «digitalization», other scientists use the term «digitization». The analysis of the content of scientific publications showed that the terms «digitalization» and «digitization» are used in the vast majority of cases for the same processes that

occur under the influence of digital transformations and technological development.

When clarifying the impact of digitalization on the classification of personal non-property rights, a thorough analysis of classical approaches was carried out. We agreed with some, and pointed out problematic aspects and inconsistencies with regard to others.

It was found out how the process of recodification of the Central Committee of Ukraine will affect the classification of personal non-property rights, in particular, an agreed position was established regarding the need to preserve a pluralistic approach to the system of personal non-property rights, but with their «consolidation»,

The classification of personal non-property rights was carried out according to the following main criteria: by the source of consolidation; by subject; by turnover; by its content.

It is substantiated that changes in the classification of personal non-property rights are taking place in the conditions of digitalization, in particular, when dividing them according to content, we highlighted: general personal non-property rights of an individual; special personal non-property rights of an individual; personal non-property rights of individuals and legal entities, the specifics of whose content are determined by digitalization (in particular, it takes place as a transformation of classic rights, for example, the right to information, and also causes the emergence of new rights due to the development and consolidation of virtual reality and other technologies).

Key words: personal non-property rights, digitization, classification, legal nature.

Постановка проблеми. Особисті немайнові права привертають увагу науковців протягом багатьох років, водночас процеси цифровізації потребують нового погляду як на правову природу особистих немайнових прав, так і на їх класифікацію. Адже сучасні глобалізаційні процеси, розвиток цифрових та інших технологій передбачає появу нових можливостей та водночас загроз з боку цифрової безпеки та захисту персональних даних та особистого життя людини.

Стан опрацювання. Правове регулювання особистих немайнових прав привертає увагу багатьох науковців. Останніми роками вказані дослідження пов'язані із рекодифікацією Цивільного кодексу України у аспекті європеїзації національного права, а ряд авторів Концепції рекодифікації ЦК України, зокрема Довгерт А.С., Кузнєцова Н.С., Кохановська О.В., Калакура В.Я., Капіца Ю.М., Кот О.О., Майданик Р.А., Стефанчук Р.О., Хоменко М.М., Буяджи Г.В. у різних аспектах торкаються особистих немайнових прав.

При цьому, проблемні аспекти класифікації особистих немайнових прав в умовах цифровізації залишаються малодослідженими.

Метою статті є системний аналіз класифікації особистих немайнових прав в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація, яка відбувається останніми роками особливо прискорилося під впливом глобалізаційних процесів. При цьому можна зустріти використання різних термінів, зокрема «цифровізації» («Digital») та «діджиталізація» («Digitization») як в українських, так і в європейських джерелах. Так, Кембриджський словник (2022), визначає цифровізацію як «використання чи зв'язок цифрових сигналів із комп'ютерною технологією» або «представлення інформації в термінах чисел (0 і 1)» [1]. Вікіпедія при визначенні діджиталізації зауважує, що має місце «процес перетворення інформації в цифровий (тобто зчитуваний комп'ютером) формат, результатом чого стає представлення об'єкта (зображення, звуку, документу чи сигналу), шляхом генерації ряду чисел, які описують дискретний набір точок або зразків» [2]. У наукових статтях термін «діджиталізація» європейські дослідники використовують ширше з позиції «можливості людей користуватися цифровими послугами», а у освіті це переходить у «практику викладання та навчання віддалено із заснованих на алгоритмах способах роботи» [3].

В Україні так само паралельно використовуються обидва терміни – «цифровізація» та «діджиталізація». При цьому, це має місце насамперед серед науковців, одні використовують термін «діджиталізація» до означення процесів у електронному врядуванні [4], управлінні підприємствами [5], аналізі впливу на суспільство та молодь [6] та ін. Інші вчені застосовують саме термін «цифровізація» при дослідженні надання різних послуг [7], у системі публічного правління [8] тощо.

Міхровська М.С. при аналізі таких термінів як «діджиталізація» та «діджиталізація», а також «цифровізація» доходить до висновку, що «діджиталізація» є синонімом «оцифровування» в перекладі, а «діджиталізація» є «цифровізацією» [9]. З вказаною позицією можна погодитися, адже аналіз змісту наукових публікацій показав, що терміни «цифровізація» та «діджиталізація» використовуються у переважній більшості праць до однакових процесів що відбуваються під впливом цифрових трансформацій та технологічного розвитку.

Водночас варто зауважити, що в Україні на рівні державних органів влади переважає використання саме терміну «цифровізація», наприклад цифровий портал «Дія» [10]. Крім того, портал першу освітню інформаційну си-

стему (ОІС) приєднали до провідного Автоматизованого інформаційного комплексу освітнього менеджменту (АІКОМ), 3 липня 2023 року було підписано відповідну угоду, що покращить систему е-діловодства, оптимізує збір даних, уникаючи повторного їх подання у інформаційно-комунікаційних системах і паперовій формі [11].

В ЄС також на офіційному рівні використовується термін «цифровізація». Так, перший План дій цифровізації освіти був схвалений у 2018 році [12]. На разі в рамках ЄС прийнято 30 вересня 2020 року новий план щодо цифровізації освіти на період 2021–2027 роки [13].

Для з'ясування того яким чином, цифровізації впливає на класифікацію особистих немайнових прав, необхідно дослідити передусім класичні підходи.

У національній правовій доктрині можна зустріти різні підходи до класифікації особистих немайнових прав. Зокрема, у дисертаційному дослідженні Федюк Л.В., обґрунтовує, що особисті немайнові права слід класифікувати за: 1) суб'єктами, що є носіям права («ті, що можуть належати тільки фізичним особам; ті, що можуть належати юридичним особам; ті, що можуть належати і фізичним особам, і юридичним особам»; 2) сферою реалізації («гуманітарні; особистісні; інформативні; соціальнокультурні; демократизаторські»; 3) призначенням в праві («первинні - визначають основний обсяг повноважень; похідні – доповнюють, конструюють первинні»); 4) їхніми зв'язками з іншими галузями законодавства («конституційні; адміністративні; трудові; сімейні; житлові; екологічні тощо») [14, с. 11].

Не із усіма вказаними критеріями для класифікації особистих немайнових прав можна погодитися. Так, у першому критерії не враховано таких суб'єктів як територіальна громада та держава, які теж є учасниками цивільних правовідносин, можуть мати окремі особисті немайнові права. Щодо поділу особистих немайнових прав на сфери, то доволі спірним є виділення «демократизаторських», так як в умовах верховенства права всі особисті немайнові права не можуть суперечити основним принципам права, відповідно всі вони повинні бути такими, які здійснюються у демократичному суспільстві, а якщо і обмежуються то на правових засадах, у тому числі пропорційності. Так само, викликає дискусію поділ особистих немайнових прав по критерію зв'язку із іншими галузями права

Під час рекодифікації ЦК України планується здійснити укрупнення особистих немайнових прав. Так, розробники концепції наголошують на потребі зберегти плюралістичний підхід до системи особистих немайнових прав, але при цьому їх «укрупнити», що дозволить усунути

прогалини та колізії, а також позбутися статей, які не набули практичного застосування. Науковці пропонують до особистих немайнових прав, що забезпечують фізіологічне (природне) існування фізичної особи відносити: «право на життя; право на здоров'я; репродуктивні права; право на свободу (свободу природного існування); право на особисту недоторканність; право на особисту безпеку; право на особисту гідність». До особистих немайнових прав, які забезпечують соціальне буття фізичної особи, включити: «право людини на ім'я та пов'язані із ним засоби персоніфікації (індивідуалізації), право на індивідуальність тощо; право на честь та право на репутацію; право на свободу пересування, право на вільний вибір місця проживання, право на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, право на вибір роду занять; право на особисту інформацію; право на приватність фізичної особи від зовнішнього втручання з боку соціальної групи». При цьому планується привести у відповідність акти спеціального законодавства, які у певній мірі регулюють різні особисті немайнові права [15, с. 15-16].

Проведений аналіз дозволив нам виділити такі оновні критерії для класифікації особистих немайнових прав:

1) за джерелом закріплення: а) особисті немайнові права, які встановлені у Конституції України (переважно вони належать фізичним особам, наприклад право на життя (ст. 27), охорону здоров'я (ст. 49), безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), на недоторканність особистого і сімейного життя (ст. 32), на повагу до гідності та честі (ст. 28) та інші); б) особисті немайнові права, які встановлені міжнародними договорами (зокрема, особисті немайнові права гарантуються Загальною декларацією прав людини 1948 р., Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенцією про права дитини 1989 р. та ін.); в) особисті немайнові права, закріплені ЦК України (більш розширений перелік, який так само не є вичерпним); г) особисті немайнові права, які встановлені іншими актами законодавства (наприклад, права донорів детально регламентовані Законом України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові», а також Законом України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині»).

2) За суб'єктом (особисті немайнові права фізичних осіб, особисті немайнові права юридичних осіб, особисті немайнові права інших учасників

цивільних правовідносин. У рамках цієї класифікації можливі підвиди, зумовлені або особливостями певних видів юридичних осіб чи набуттям фізичною особою певних додаткових характеристик – віку, стану здоров'я, сімейно-правового статусу (батьки, діти, наречені, подружжя тощо) та ін.).

3) За оборотоздатністю (особисті немайнові права щодо об'єктів, які не є оборотоздатними, особисті немайнові права щодо об'єктів, які набули ознак оборотоздатності і можуть використовуватися із комерційною метою).

4) За змістом: загальні особисті немайнові права фізичної особи (включають два підвиди – особисті немайнові права, які забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, охорону здоров'я, свободу тощо) та особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи (право на ім'я, на індивідуальність, на інформацію тощо); загальні особисті немайнові права юридичної особи (право на найменування, на інформацію, на ділову репутацію тощо); спеціальні особисті немайнові права фізичної особи (виникають у різних сферах суспільних правовідносин – медичних, освітніх, сімейних, інтелектуальної власності тощо); особисті немайнові права фізичних та юридичних осіб, особливості змісту яких обумовлені цифровізацією (так, цифровізація має трансформаційний вплив на класичні права, наприклад право на інформацію, а також зумовлює появу нових прав зумовлених розвитком та застосуванням віртуальної реальності та інших технологій).

Висновки. Таким чином, в умовах цифровізації відбуваються зміни у класифікації особистих немайнових прав, зокрема при поділі їх за змістом, ми виділили: загальні особисті немайнові права фізичної особи (включають два підвиди – особисті немайнові права, які забезпечують природне існування фізичної особи та особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи); загальні особисті немайнові права юридичної особи (право на найменування, на інформацію, на ділову репутацію тощо); спеціальні особисті немайнові права фізичної особи (виникають у різних сферах суспільних правовідносин – медичних, освітніх, сімейних, інтелектуальної власності тощо); особисті немайнові права фізичних та юридичних осіб, особливості змісту яких обумовлені цифровізацією (зокрема, має місце як трансформація класичних прав, наприклад право на інформацію, а також зумовлює появу нових прав зумовлених розвитком та застосуванням віртуальної реальності та інших технологій).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/>

- english/digitalize?q=digitalization (дата звернення 20.09.2023).
2. Digitization. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Digitization> (дата звернення 20.09.2023).
 3. Armila P., Sivenius A., Stanković B. et al. Digitalization of Education: Commodification Hidden in Terms of Empowerment?. *Postdigit Sci Educ.* 2022. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42438-022-00347-8#ref-CR6> (дата звернення 20.09.2023).
 4. Діджиталізація в Україні: електронне врядування та держпослуги. URL: <http://week.dp.gov.ua/osvitnia-prohrama/pislya91/digitalizaciya-v-ukraini> (дата звернення 20.09.2023).
 5. Веретенникова Г.Б, Устименко О.С. Діджиталізація, як інструмент управління підприємством. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Київ, квітень 2021 р. С. 42-43.
 6. Омельчук О.В., Левицька Л.М. Діджиталізація суспільства і гаджет-залежність сучасної молоді – покоління Digital Natives. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Випуск 3 К (123). 2020. С. 296–300.
 7. Світлак І.І. Трансформація цивільних правовідносин з надання послуг в умовах цифровізації: теоретичні та практичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Тернопіль, 2021. 36 с.
 8. Савченко О.С. Систематизація наукових підходів до поняття «цифровізація у публічному управлінні». *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*, 2022 р., № 2 (76). С. 72–76.
 9. Міхровська М.С. Діджиталізація, діджиталізація, цифрова трансформація: зміст та особливості. *International scientific journal «Grail of Science»*. N 1 (February), 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/349715623_DIDZITIZACIA_DIDZITALIZACIA_CIFROVA_TRANSFORMACIA_ZMIST_TA_OSBLIVOSTI (дата звернення 22.09.2023).
 10. Цифрова трансформація: навіщо вона потрібна державі та бізнесу. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/tehnologii/cifrova-transformacia-naviso-vona-potribna-derzavi-ta-biznesu> (дата звернення 23.09.2023).
 11. Цифровізація освіти: першу освітню інформаційну систему під'єднали до AI-KOM. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/cifrovizaciya-osviti-pershu-osvitnyu-informacijnu-sistemu-pidyednali-do-aikom> (дата звернення 24.09.2023).

12. Digital Education Action Plan (2018-2020). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0022&from=EN> (дата звернення 24.09.2023).
13. Digital Education Action Plan (2021-2027). URL: [https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan#:~:text=The%20Digital%20Education%20Action%20Plan%20\(2021%2D2027\)%20is%20a,States%20to%20the%20digital%20age.](https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan#:~:text=The%20Digital%20Education%20Action%20Plan%20(2021%2D2027)%20is%20a,States%20to%20the%20digital%20age.) (дата звернення 25.09.2023).
14. Федюк Л.В. Система особистих немайнових прав у цивільному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03. Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. 19 с.
15. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім "АртЕк", 2020. 120 с.